

Стратегії сталого розвитку: історична ретроспектива

У даній роботі наведений огляд стратегій сталого розвитку на прикладі окремо взятого регіону в історичній ретроспективі.

Ключові слова: сталий розвиток, стратегія, екологічна освіта, принципи господарювання, ресурсокористування.

Постановка проблеми

Екологічні проблеми, з якими зіштовхнулося сучасне суспільство та які були викликані насамперед соціально-економічними факторами, може вирішити лише освічене населення, тобто громадяни, які усвідомлюють свою відповідальність перед природою та наступними поколіннями та здатні раціонально поводитися з даними їм природними ресурсами.

Саме тому проблеми екологічної освіти, виховання, формування екологічної культури людини, а також управління природними ресурсами набувають все більшого значення у забезпеченні екологічної безпеки та сталого розвитку суспільства.

Наприкінці XIX – початку XX століття в селі Воздвиженське Чернігівської губернії (нині Ямпільський район, Сумської області) була практично створена система безперервної екологічної освіти та реалізовані принципи сталого розвитку. Цей соціо-еколого-економічний феномен пов'язаний з видатною постаттю Сумщини – Миколою Миколайовичем Неплюєвим та організованим ним Трудовим Братством.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

У літературі [1; 2; 3] проведений детальний аналіз хронології історичних подій, пов'язаних з біографією Миколи Миколайовича Неплюєва та зародженням Православного Хрестовоздвиженського Трудового Братства. З огляду на сучасні проблеми в суспільстві (соціальні, екологічні, економічні) та поширення ідей та принципів сталого розвитку досвід Братства набуває практичної цінності. Зокрема, актуальним на сьогодні є аналіз принципів господарювання, які було покладено в основу майже 50 річної діяльності Братства в контексті сталого розвитку.

Основний зміст

Наприкінці XIX століття Росія перебувала в стані економічної кризи, викликаній переходом від екстенсивної форми господарювання до інтенсивної та невідповідності до цього аграрного сектору. Громадський та релігійний діяч, автор книг і статей богословського, релігійно-публіцистичного та педагогічного напрямків, організатор Православного Хрестовоздвиженського Трудового Братства Микола Миколайович Неплюєв був одним з небагатьох, хто повністю розумів усю гостроту ситуації, що склалася, та пропонував конкретні дії. Вихід із кризи він бачив через

Ковальов Богдан Леонідович, аспірант кафедри економіки Сумського державного університету.

© Б.Л. Ковальов, 2009

ЧАСТИНА 2 НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

трансформацію майнових відносин, а саме через фермерське господарство, яке стало б основою сільськогосподарського виробництва, та різні форми оренди: «При первой возможности я разделю всю принадлежащую мне землю на участки, на каждом участке устрою небольшую ферму и отдам эту ферму в долгосрочную аренду земледельческим артелям, снабдив их заимообразно необходимым оборотным капиталом» [2].

Як відомо, цю ідею було успішно реалізовано. Для цього Неплюєв створив братство, яке за своєю суттю було першою землеробською артілью.

У 1892 р. М.М. Неплюєв віддав в оренду першій братській артілі декілька сотень десятин землі, за яку спочатку була встановлена щорічна орендна плата, а пізніше вона була замінена зобов'язанням утримувати дитячий притулок, збудований Неплюєвим.

Усім господарським життям Братства керувала господарська рада, що підкорялася братській думі. За видами діяльності Братство поділялося на братські родини, на чолі яких стояли старшини. Ці родини називалися також малими артілями. Як зазначив у своїй статті директор музею «Трудовое Братство Неплюева» В.М. Авдасьов: «Различия между братскими семьями и производственными бригадами в общепринятом смысле были существенными. Главное отличие: братская семья – это духовная семья, «малая церковь», где преобладают нравственные начала, и отношения между членами семьи основываются на христианской вере и чувстве совести. (За все время существования Братства среди братчиков не было ни одного случая воровства)» [1].

Зовнішні відмінності були такими. *Родини* жили в одному великому будинку – гуртожитку, їли, молилися та разом проводили своє дозвілля. Братчики знаходилися в тісному спілкуванні і поза робочим часом. Братські родини склалися зі звичайних сімей та одинаків.

За даними В.М. Авдасьова: «В среднем в одном общежитии (доме-коммуне) проживало 8-12 обычных семей и от 4 до 7 холостых в отдельных комнатах. Каждая *Семья* вела хронику своей жизни, куда записывались все события, как духовно-нравственного характера, так и производственные отношения. В 1901г. в Братстве было 10 братских семей» [1].

Спираючись на показники урожайності, які наведені у роботі [1], можна стверджувати, що принципи господарювання Братства були ефективними.

Секрет успіхів Братства полягав у тому, що М.М. Неплюєв створив такі умови, завдяки яким усі члени Братства працювали, відпочивали, вчилися, тобто проживали разом. Безумовно, це забезпечувало їхню духовну згуртованість, яка, у свою чергу, підвищувала ефективність і якість виконуваної загальної справи (нехай це робота в полі чи виховання дітей). Інакше кажучи, у Братстві була добре налагоджена командна робота, між "гравцями" якої існувала обопільна довіра.

Так, наприклад, однією з цілей Братських Родин було: «экономическое устройство, дающее возможность членам братства добывать средства к жизни не путем экономической борьбы, основанной на человеконенавистничестве, зависти, хитрости и насилии; а путем совместного дружного труда, основанного на любви, уважении и доверии друг к другу» [2].

Завдяки наведеному нижче оглядові видів господарства в Братстві є можливість побачити, яким було ресурсокористування.

Сільське господарство у Братстві було багатогалузевим, інтенсивним, з неперушною десятипільною сівозміною, з високорозвиненим травосіянням, переробними підприємствами, ремонтною службою. Спеціалізувалося на виробництві сортового насіння і племінної худоби.

Сівозміни, що були розроблені для маєтку на початку 1900-х років професором Сльозкіним, використовувались до 1929 року [1]. На рисунку нижче наведена його структура.

- Як свідчать вчені у сфері сільського господарства, саме раціональні сівозміни:
- забезпечують продуктивне використання водних, трудових і техніко-енергетичних ресурсів;
 - підвищують родючість ґрунтів [5];
 - захищають сільськогосподарські культури від фітосанітарних проблем, тобто комплексу шкідливих організмів, кількість яких зростає у зв'язку з підвищенням інтенсифікації оброблення сільськогосподарських культур [4].

Рис. 1. Структура сільського господарства у Братстві

Просто кажучи, за допомогою даної стратегії поводження з природними (рослинними і земельними) ресурсами вдавалося підвищувати врожайність перших за рахунок підвищення родючості других.

Сучасний досвід обґрунтування бізнес-проектів формує якісні характеристики сільськогосподарського підприємства і дає його визначення – це високорозвинене, інтенсивне, стійке, екологічно ефективне виробництво, покликане забезпечити максимальне зростання випуску високоякісної продукції при раціональному використанні наявних ресурсів. Характерна його особливість – широке використання новітніх досягнень науки і техніки: хімізації, механізації, меліорації, селекції, а також сучасних технологій з вирощуванням запланованих врожаїв сільськогосподарських культур, прогресивних форм організації праці.

ЧАСТИНА 2 НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Тому науково обґрунтовані системи землеробства повинні забезпечувати, з одного боку, успішну реалізацію всіх сучасних засобів виробництва для одержання стійкого врожаю продукції високої якості, з іншого – надійний захист навколишнього середовища від забруднень пестицидами і мінеральними добривами, тобто бути екологічно безпечними (чистими).

У Братстві було велике, добре поставлене *лісове господарство*. Загальна площа лісів – близько 12 тис. га. Практикувався 60 і сторічний оборот рубання. Для листяного дров'яного лісу – 30-річний оборот. З відгуків сучасників стало відомо, що лісове господарство було *правильним*, тобто таким, при якому у відомий період часу користувалися б лише тим, що за цей період часу встигло відтворитися завдяки продуктивним силам лісового ґрунту. Стосовно до прямого користування правильне господарство зводиться до щорічного користування деревиною лише в такому розмірі, який відповідає її річному приросту. Це попереджує виснаження лісу.

Братство знало, як грамотно користуватися даними природою ресурсами, фактично воно використовувало комплекс заходів для відновлення природних ресурсів і діяло за принципом «не можна більше споживати, ніж виробляти».

Що ж стосується *розподілу прибутку* в Братстві, то чистий дохід розподілявся так: 20% відраховувалося в основний і запасний капітали, по 10% у кожний. Основний капітал призначався тільки для купівлі нових земель для Братства і створення його філій. Запасний капітал формувався для надзвичайних випадків: падежу худоби, хвороб, пожеж, стихійних лих. Тобто фактично функцією запасного капіталу було погашення витрат на відновлення природних ресурсів (біологічних, рослинних, лісових).

Далі відраховувалися кошти на загальнобратські витрати (школи, лікарня, притулки, комунальні витрати, харчування братчиків, розширення виробництва). Залишок чистого доходу ділився порівну між членами Братерства.

Потрібно сказати про те, що технічні інновації в Братстві були звичайною справою.

Як повідомляє В. Авдасьов: «В 1910 г. в хозяйстве использовались локомобили фирм «Рансом», «Симс и Гед», молотилки конные Липгарта. Хлебные молотилки с паровыми двигателями «Рансон» и «Ланц», клеверные молотилки, сноповязалки фирмы «Моисей Гарис» – 8 шт., сенокосилки – 12 шт., паровая молотильная машина «Мак-Кормик» [1].

У 1919 році Братство придбало універсальний трактор американської фірми "International". Це через 5 років після того, як він з'явився у США. І за 5 років до того, як 1 жовтня 1924 року з конвеєра Путиловського заводу (зараз "Кіровський завод", м. Санкт-Петербург, РФ) сходить перший серійний "Фордзон-путиловець" – копія американського трактора Fordson, що також був куплений Братством трьома роками раніше (1921 р.), тобто через 3 роки після того, як компанія "Форд" почала його виробництво на своїх заводах у 1917 році.

Для порівняння наведемо інформацію про цінність даної техніки з іншого джерела: у 1926 році єврейське господарство в м. Борисов (відділення Всесоюзної громади щодо земельного улаштування працюючих євреїв у СРСР) одержало нечуваний подарунок з Америки – трактор "Інтернаціонал" потужністю 30 кінських сил. Як бачимо, Братство випередило його практично на десятиріччя.

Спираючись на дані факти, можна припустити, що витрати на технічні інновації, у міру погіршення екологічної ситуації у світі, частково або цілком могли б трансформуватися у витрати на інновації в природоохоронній сфері. Основна задача

таких інновацій – зниження негативного впливу господарської діяльності на стан навколишнього середовища. Наприклад, Братство закуповувало б трактори, які працюють на біопаливі. Адаже за своєю суттю, інноваційний процес завжди є процесом зміни технологій, які включають широку сферу цілеспрямованого застосування різних галузей знання з усією їхньою матеріальною частиною і теоретичними принципами.

Усім відомо, що «споживацька» політика щодо природних ресурсів, яка була вироблена і добре закріплена за часів СРСР, сприяла консервації способу мислення багатьох людей, яке і зараз базується на застарілих міфах, стереотипах і ментальних установках.

Мова йде про те, що в сучасної людини при всій її розвиненості в інформаційному і технологічному плані немає елементарного, але найголовнішого, враховуючи нинішню екологічну ситуацію, а саме – любові до природи.

Саме відсутність любові до природи всередині людини проявляється, наприклад, у викиданні сміття. При цих словах перед очима одразу виникає така картина: у розкішному, новому автомобілі останньої марки їде чоловік середнього віку, помітно, що він успішний у житті, бізнесі, ймовірно він має один чи декілька дипломів про вищу освіту, він доїдає нещодавно куплений бігмак і ... викидає обгортку у вікно на узбіччя дороги. Чим зумовлена така поведінка? Відповідь очевидна: невисоким рівнем чи повною відсутністю екологічної освіти.

Дивно, але ще наприкінці XIX – на початку XX століття в Братстві фактично існувала така освіта. У своїх працях М.М. Неплюєв писав: «нам необхідно близьке знаомство с условиями той местности, где нам придется жить и действовать; необходимо близкое знакомство с окружающей нас природою, силами которой мы хотим научить крестьянина пользоваться...». Тому всі члени Братства мали сільськогосподарську освіту, яку вони здобували у відповідних школах. Ці знання вони застосовували на практиці під час сільськогосподарських робіт у полях, на фермах, в майстернях, у саду. У Братстві працювали всі. Християнська трудова культура виховувалася в Братстві з малих років. Членам Братства прищеплювалося дбайливе відношення до часу, одягу, інвентарю, тварин і рослин. Любов до природи з'являлася завдяки постійному з нею інформаційному спілкуванню, що здійснювалося за допомогою праці.

Також М.М. Неплюєв прищеплював любов до природи через мистецтво і літературу.

Усі члени Братства були залучені у творчий процес. Це відбувалося вечорами під час літературних читань, гри на фортепіано, хорових співів. Дивно, але в Братстві був навіть свій симфонічний оркестр. Саме завдяки цьому з Братства вийшли у світ такі творчі особистості, як український композитор П.І. Сениця, поет І.Ф. Куліш та інші.

«Сам художник не может, воспроизводя изумительную роскошь мироздания, не слиться с природой, не жить, хотя на мгновение, ее жизнью...» [3]. Якщо людина так зближується з природою на духовному рівні, то можна припустити, що вона не зможе завдати їй шкоди, інакше вона завдасть шкоди і собі.

Висновки

Проаналізувавши принципи господарювання Братства і порівнюючи їх з основними принципами сталого розвитку (Конференція Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), можна зробити висновок, що в Братстві на місцевому рівні було досягнуто багато цілей (у соціальній, духовній, економічній і екологічній сфері), що визначає концепція сталого розвитку:

- покращено середовище проживання людини, якість життя (що не припускає розкоші, і в той же час задовольняє всі людські потреби);

ЧАСТИНА 2 НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

- покращено здоров'я братчиків завдяки здоровому способу життя (наявність фізичних навантажень, правильного харчування, позитивних емоцій);
- забезпечені рівні можливості для отримання необхідної освіти (всі члени Братства мали сільськогосподарську освіту, деяких посилали вчитися за кордон), медичної допомоги та відновлення здоров'я (наявність у Братстві власної лікарні);
- забезпечений соціальний захист пристарілих (недієздатні залишалися в Братстві, їх доглядали інші братчики);
- введені заходи щодо викорінювання бідності та убогості (всі братчики були рівні один перед одним у виконанні взятих на себе братських обітниць, оплата праці була також рівною);
- усунуто всі форми насильства над людиною і природою (жили за християнськими принципами, заснованими на вірі, любові, праці);
- розвинуто міжнародне співробітництво (експлуатація в Братстві техніки й інвентарю з країн Європи і США, Братство входило до міжнародних співтовариств);
- проведено екологізацію свідомості та світогляду людини (наявність раціонального ресурсокористування, любові до природи).

Необхідно, щоб екологічна освіта супроводжувала людину протягом усього життя. Вона повинна в ранньому дитинстві пробудити почуття близькості зі світом живої природи; у школі сприяти розумінню цілісної картини світу; у періоди дорослішання і зрілості формувати екологічний світогляд, виховувати почуття відповідальності за стан природи, допомагати усвідомленню необхідності особистої участі в екологічній діяльності. Імовірно, сучасній людині не вистачає саме цієї духовної близькості з природою, що дуже рідко може проявитися під час роботи на дачній ділянці чи святкового «пікніка».

Але ж будь-яка дія кожного з нас щось змінює навколо: у кращий чи гірший бік – це залежить від нас. Кинувши сміття під ноги, сказавши чи зробивши щось зле, люди накладають на себе «штраф» – жити в забрудненому середовищі, у суспільстві, що розкладається і духовно вмирає. Тому вкрай необхідно збирати сміття і підтримувати чистоту не тільки в будинках і на вулицях, а в першу чергу – у власних серцях, справах, думках. Змінюючи на краще себе і нашу природу, ми змінюємо на краще весь світ.

1. *Авдасёв В. Н.* Социально-экономические основы Крестовоздвиженского трудового братства / В. Н. Авдасёв // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 1. – С. 20, 22–23, 25.
2. *Неплюев Н. Н.* Собрание сочинений / Н. Н. Неплюев : в 3 т. / Сост. – Т. 1. – авт. вступ. ст. и примеч. А. Ф. Малышевский. – СПб. : ООО «Профи-Центр», 2007. – С. 4, 7, 61.
3. *Неплюев Н. Н.* Собрание сочинений / Н. Н. Неплюев : в 3 т. / Сост. – Т. 2. – авт. вступ. ст. и примеч. А. Ф. Малышевский. – СПб. : ООО «Профи-Центр», 2007. – 172 с.
4. *Политыко П. М.* Основа-севообороты [Электронный ресурс] / П. М. Политыко. – Режим доступа : <http://www.agroxxi.ru>.
5. *Сафин Х. М.* Рациональные кормовые севообороты для условий Зауралья / Х. М. Сафин, Г. Х. Япаров // Научный журнал КубГАУ. – 2007. – № 27(3). – С. 1.

Отримано 03.10.2009 р.

Б.Л. Ковалёв

Стратегии устойчивого развития: историческая ретроспектива

В статье представлен обзор стратегий устойчивого развития на примере отдельно взятого региона в исторической ретроспективе.

Ключевые слова: устойчивое развитие, стратегия, экологическое образование, принципы хозяйствования, ресурсопользование.